

УДК 364+342.7(477)

DOI: 10.33663/1563-3349-2024-95-213

Г. М. САЩУК

ЦІННІСНИЙ ВИМІР РЕАЛІЗАЦІЇ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

У статті зроблено спробу політологічного аналізу особливостей реалізації гуманітарної політики України з урахуванням ціннісних орієнтирів українського суспільства в умовах воєнного часу. Виокремлено основні джерела внутрішніх загроз національним цінностям та окреслено ключові принципи реалізації гуманітарної політики України. Доведено, що сучасні суспільно-політичні реалії в Україні засвідчують виняткову складову ціннісного виміру гуманітарної політики як ключового фактора утворення загальнонаціональної ідентичності. Зроблено висновок, що послідовне впровадження державної гуманітарної політики, котра у своїй основі спиратиметься на національно-культурні, історичні традиції українського народу, сучасні соціально-економічні, політичні й соціокультурні реалії, сприятиме формуванню національної ідентичності, консолідації суспільства.

Ключові слова: гуманітарна політика, гуманітарний простір, національні цінності, національна свідомість, культура, ідентичність.

Sashchuk Hanna. The Value Dimension of the Implementation of Ukraine's Humanitarian Policy in Wartime

The article attempts a political analysis of the peculiarities of the implementation of Ukraine's humanitarian policy, taking into account the value orientations of Ukrainian society in wartime. The main sources of internal threats to national values are identified and the key principles of the implementation of Ukraine's humanitarian policy are outlined. It is proved that the current socio-political realities in Ukraine demonstrate the exceptional components of the value dimension of humanitarian policy as a key factor in the formation of a national identity. It is concluded that the consistent implementation of the state humanitarian policy, which will be based on the national, cultural, historical traditions of the Ukrainian people, modern socio-economic, political and socio-cultural realities, will contribute to the formation of national identity and consolidation of society.

Key words: *humanitarian policy, humanitarian space, national values, national consciousness, culture, identity.*

Національний гуманітарний простір є середовищем, завдяки якому виробляється та функціонує система ідей, цінностей, ідеалів, міфів, стереотипів, образів, що впливають на свідомість людей і, таким чином, визначають напрями поступу нації та держави. Саме тому так послідовно, цілеспрямовано розбудовують і захищають від різноманітних впливів свій власний гуманітарний простір розвинені держави світу або ті, що претендують бути такими. Його цілісність виступає запорукою національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності країни. Цей складний духовно-ціннісний комплекс формується взаємодією систем освіти, культури, виховання, науки, медіа, у цьому просторі функціонує історична пам'ять, розгортаються конкуруючі ідеології, які борються за вплив на суспільну свідомість. Порушення цілісності й повноти національного гуманітарного простору обумовлює істотні відмінності у системах цінностей, політичних орієнтаціях громадян. Ці відмінності можуть формувати образ «іншого» або «чужого», спроектованого на стереотипного мешканця іншого регіону або члена іншої соціальної групи, утворювати в масовій свідомості підґрунтя для міжрегіональних, міжетнічних конфліктів, аж до глибоких цивілізаційних криз.

Сучасна людина стикається з медіазамінниками реальних фактів, з якими вимушена взаємодіяти через фактичну неможливість охопити всі події реальності. Через великий обсяг інформації її сприйняття стає фрагментним через неспроможність обробити весь обсяг джерел і побачити «загальну картину». Власне, цією властивістю людської психіки активно користуються суб'єкти маніпулятивного інформаційного впливу. Для подолання зазначеної проблеми важливе формування спільної громадянської ідентичності, що знаходить своє вираження у ціннісному вимірі реалізації гуманітарної політики, що й обумовлює актуальність даного дослідження.

Проблематику формування національних цінностей у розрізі реалізації гуманітарної політики держави тією чи іншою мірою досліджували такі іноземні та вітчизняні дослідники: Б. Андерсон, П. Бондарчук, Ж. Бодріяр, А. Віліс, Ю. Габермас, С. Гантінг-

тон, Е. Гелнер, Е. Гобсбаум, Е. Гідденс, В. Євтух, М. Кастельс, А. Колодій, В. Кремень, А. С. Хейер, Ш. Епінгер, Ентоні Д. Сміт, Ю. Павленко, Ж. Лакан, О. Рафальська, Ю. Руденко, М. Рябчук, Е. Тоффлер, М. Фуко та ін.

Мета статті – проаналізувати специфіку і виокремити ключові принципи реалізації гуманітарної політики України з урахуванням ціннісних орієнтирів українського суспільства в умовах воєнного часу.

Для досягнення мети дослідження використано системний, компаративний, міждисциплінарний, систематично-термінологічний, біхевіористський та нормативно-ціннісний методи. Системний підхід застосовувався для проведення комплексного аналізу реалізації гуманітарної політики у суспільстві з точки зору цілей та принципів державного управління. Міждисциплінарний метод був використаний для цілісного охоплення засад та принципів реалізації державної гуманітарної політики. Біхевіористський метод використовувався для узагальнення ціннісного виміру формування державної політики в умовах воєнного часу.

Ціннісний вимір державної політики особлює систему та спосіб продукування цінностей, а також форму суспільної життєдіяльності. Зауважимо, що така система формується й змінюється разом із розвитком суспільства, має певну структуру на індивідуальному, суспільному та державному рівнях, елементи якої чітко визначені й підпорядковуються певній ієрархії за своєю значущістю. Зазвичай така система відносно стабільна чи повільно еволюційно змінюється. Вона спроможна впливати на усі процеси державного управління, вибір конкретних варіантів управлінських рішень, і зокрема з питань національної безпеки [1].

Враховуючи сучасні суспільно-політичні реалії в Україні, ціннісний вимір є основною складовою саме гуманітарної політики й ключовим фактором утворення загальнонаціональної ідентичності. Цінності трансформуються й в систему національно-державних інтересів за аналогічними критеріями важливості: критично (життєво) важливі, важливі, периферійні, а також національні.

Критично (життєво) важливими національними цінностями вважаються національна безпека, соціальна справедливість, міжнародні зв'язки, патріотизм, духовні надбання та добробут. Важливими національними цінностями вважаються конституцій-

ний лад, територіальна цілісність країни, державний суверенітет, права і свободи людини, право на приватну власність та природні ресурси. Периферійними національними цінностями вважаються загальнолюдські цінності, ліберальні й демократичні традиції, міжетнічна злагода, міжконфесійна терпимість та індивідуалізм. Конкретизуючи, можна зазначити, що життєво важливими національними інтересами України є виживання країни і нації, їхній розвиток, збереження і захист суверенітету та незалежності країни, система національної безпеки та оборони, консолідація українського суспільства, міжетнічна й міжконфесійна злагода, економічні та соціальні реформи, зростання національного матеріального багатства, збереження історичної пам'яті й духовних цінностей, зростання наукового і технічного потенціалу країни. Такі національні інтереси залежать від ефективності механізмів та відповідного реформування системи державного управління й місцевого самоврядування, гарантування державою недоторканності права на приватну власність, надійного захисту територіальної цілісності країни тощо. Периферійними національними інтересами є раціональне використання наявних у країні природних ресурсів, ефективний громадський контроль за діяльністю держави у сфері національної безпеки тощо [2].

У посттоталітарних державах європейського простору, також і в Україні, процеси глобалізації породжують дві протилежні тенденції. З одного боку, глобалізація уніфікує, інтернаціоналізує та вестернізує всі сфери життєдіяльності суспільства. З іншого боку, вносячи у життя посттоталітарної держави елементи сучасної демократії, глобалізація стимулює процеси культурного й духовного відродження та прагнення до формування колективної самоідентифікації шляхом консолідації навколо спільної історії, мови, цінностей та орієнтацій, життєвих стратегій, а найголовніше – культури [3].

Культура є певною системою цінностей, формою життєдіяльності та способом продукування цінностей. Національна свідомість формується завдяки розширенню комунікативних зв'язків, ґрунтуючись на загальній культурі. Найважливішою умовою існування нації та етносу як цілісних систем залишаються інтегративні функції культури. Позбавте будь-який етнос внутрішніх культурних зв'язків, і він неминуче асимілюється [4]. Важливим компо-

нентом культури є також культурні пам'ятки, які разом із меморіальними місцями та топонімами створюють символічний простір, в якому існує нація. Такий простір об'єднує спільноту навколо нового політичного чи національного проєкту, виховує модерну національну свідомість.

Враховуючи сучасні реалії й відповідно до чинного законодавства, до основних засад державної гуманітарної політики в культурній сфері відносять:

- визнання культури одним з основних факторів самобутності Українського народу;
- сприяння створенню єдиного культурного простору України, збереженню цілісності культури;
- захист і збереження культурної спадщини та культурних цінностей як основи національної культури;
- сприяння утвердженню гуманістичних ідей, високих моральних засад у суспільному житті;
- забезпечення свободи творчості та форм культурного самовираження;
- гарантування прав громадян у сфері культури;
- забезпечення доступності для кожного якісних культурних послуг;
- створення умов для творчого розвитку особистості, підвищення культурного рівня, естетичного виховання громадян;
- пропагування української національної культури у всій її різноманітності за кордоном та світового культурного надбання в Україні [5].

Причому в процесі формування системи національних цінностей будь-якої країни важливе місце займають освіта й національно-патріотичне виховання. Можна констатувати, що в освітній та інтелектуальній сферах Україна має значний потенціал. Однак цілком зрозуміло, що реалізація цього потенціалу напряму залежить від цілої низки факторів, передусім умов закінчення російсько-української війни, рівня соціального й економічного розвитку країни та психологічного стану суспільства.

Можемо виокремити основні джерела внутрішніх загроз національним цінностям у контексті реалізації гуманітарної політики України, до яких слід віднести:

- регіональні історично-культурні відмінності;

- несформованість загальнонаціональної ідеї, яка б забезпечувала консолідацію й інтеграцію суспільства;
- недостатність уваги і державної підтримки розвитку культурних індустрій;
- нечітка етнонаціональна політика держави;
- заполітизованість проблем у гуманітарній сфері (мова, історія, релігія часто використовуються як інструменти маніпуляцій у політичних цілях);
- повільні реформи і впровадження інновацій у сфері науки й освіти;
- недостатність державної уваги до створення сприятливих умов для зростання творчого й інтелектуального потенціалу України;
- слабкий розвиток недержавних інститутів як складової загальної системи захисту національних цінностей;
- слабка взаємодія між державними і недержавними (громадськими) структурами при формуванні та реалізації державної стратегії захисту національних цінностей;
- недостатня повнота й чіткість нормативно-правової бази у сфері регулювання суспільних відносин, які стосуються захисту національних цінностей;
- слабка підготовка та низька ефективність механізмів підготовки і реалізації управлінських рішень у сфері захисту національних цінностей;
- падіння інтелектуально-освітнього рівня громадян, неефективність систем виховання й освіти;
- слабкий розвиток соціального капіталу тощо [2].

Відповідно відсутність цілісності й повноти гуманітарного простору визначає в сучасних умовах ціннісно-світоглядне розшарування українського суспільства, поширення сепаратистських настроїв та практик, що негативно позначається на забезпеченні національної єдності та соборності Української держави, становить суттєву загрозу її національній безпеці. Послідовне впровадження державної гуманітарної політики, котра у своїй основі спиратиметься на національно-культурні, історичні традиції Українського народу, сучасні соціально-економічні, політичні й соціокультурні реалії, сприятиме формуванню національної ідентичності, консолідації суспільства.

Цілісність гуманітарного простору держави потребує загальнонаціонального культурно-комунікаційного середовища, що забезпечується пріоритетом функціонування української мови та мережі ефективних каналів культурних зв'язків, що охоплюють усе суспільство. Саме у ході комунікації у єдиному мовно-культурному просторі відбувається національна консолідація, твориться національна ідентичність. Формування та забезпечення цілісності й повноти українського гуманітарного простору має бути віднесене до найважливіших національних завдань. Воно має шанс бути успішно вирішеним за умови широкого суспільного консенсусу та адекватних цілеспрямованих зусиль усіх гілок державної влади, структур громадянського суспільства, культурно-мистецької громадськості України [6].

Тому в умовах воєнного часу реалізація державної гуманітарної політики має базуватися передусім на ціннісних засадах й відповідати наступним принципам:

- пріоритет національних цінностей;
- захист громадянських прав і свобод;
- безумовне верховенство права;
- баланс між інтересами окремих громадян, суспільства й держави;
- ненасильницькі методи розв'язання внутрішніх проблем;
- об'єктивність оцінок поточної ситуації та правильне прогнозування гуманітарного складника державної політики;
- оперативне реагування на потенційні і реальні загрози;
- збалансованість інструментів, які використовуються для захисту національних цінностей, інтересів і цілей;
- чіткий і прозорий розподіл повноважень органів управління у сфері реалізації державної гуманітарної політики;
- тісна співпраця органів державної влади та органів місцевого самоврядування з громадськими інститутами [1; 2; 3].

Отже, національні цінності є неодмінною передумовою ефективною реалізації державної гуманітарної політики, особливо в умовах воєнного часу, оскільки вони націлені у майбутнє, прогностичні та безпосередньо пов'язані з культурними, звичаєвими, політичними традиціями і нормами, забезпечують зв'язок з історичним минулим, слугують морально-патріотичному вихованню, визначають і регулюють соціальне життя. У даному контексті най-

більш важливими національними цінностями є патріотизм, готовність захищати Вітчизну, почуття національної гідності, соціальна справедливість, рівність перед законом, добробут, міжконфесійна та міжетнічна злагода.

Реалізація державної гуманітарної політики у ціннісному аспекті нерозривно пов'язана із необхідністю захисту національних інтересів, адже втрата саме національних цінностей загрожує занепадом і припиненням існування держави. Відтак першочерговим інтересом держави, особливо в умовах воєнного часу, є захист і збереження національних цінностей. Об'єктами такого захисту мають бути: гарантовані Конституцією громадянські права і свободи; життя громадян і їхня власність; різноманітні групи населення (регіональні, етнічні, соціальні, мовні, релігійні); історична спадщина, духовні й морально-етичні цінності, культурні надбання, суспільні інтелектуальні й матеріальні цінності; територіальна цілісність, суверенітет, державний устрій і конституційний лад; навколишнє природне середовище; інформаційний простір; природні ресурси.

1. Цілісність гуманітарного простору України як об'єкт національної безпеки держави. Аналітична записка НІСД. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/cilisnist-gumanitarnogo-prostoru-ukraini-yak-obekt-nacionalnoi> 2. Бондарчук П. С. Ціннісні засади системи національної безпеки: державно-управлінський аспект: дис. докт. філос., 281. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2023. 261 с. 3. Гуманітарна політика в Україні: виклики та перспективи (Біла книга): аналіт. доп.; за заг. ред. Ю. Б. Каплан, Ю. А. Тищенко. Київ: НІСД, 2020. 126 с. 4. Бабкін В. О. Глобалізаційні культурні процеси та їх вплив на функціональне призначення національної культури. *Мистецтвознавчі записки*. 2018. Вип. 33. С. 55-62. 5. Про культуру: Закон України № 2778-VI (в редакції від 21.09.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> 6. Сашук Г. М. Гуманітарна політика як інструмент подолання кризи громадянської ідентичності. *Політичне життя*. 2024, № 1. С. 50-55.

References

1. Tsilisnist humanitarnoho prostoru Ukrainy yak ob'iekt natsionalnoi bezpeky derzhavy. Analitychna zapyska NISD. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/cilisnist-gumanitarnogo-prostoru-ukraini-yak-obekt-nacionalnoi> 2. Bondarchuk P. S. Tsinnisni zasady systemy natsionalnoi bezpeky: derzhavno-upravlinskyi aspekt. dys. d-ra filos., 281. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, 2023. 261 s.

3. Humanitarna polityka v Ukraini: vyklyky ta perspektyvy (Bila knyha): analit. dop.; za zah. red. Yu. B. Kaplan, Yu. A. Tyshchenko. Kyiv: NISD, 2020. 126 s.
4. Babkin V. O. Hlobalizatsiini kulturni protsesy ta yikh vplyv na funktsionalne pryznachennia natsionalnoi kultury. *Mystetstvoznavchi zapysky*. 2018. Vyp. 33. S. 55-62.
5. Pro kulturu: Zakon Ukrainy № 2778-VI (v redaktsii vid 21.09.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>
6. Sashchuk H. M. Humanitarna polityka yak instrument podolannia kryzy hromadianskoi identychnosti. *Politychne zhyttia*. 2024, № 1. S. 50-55.

Sashchuk Hanna. The Value Dimension of the Implementation of Ukraine's Humanitarian Policy in Wartime

The value dimension of public policy embodies the system and method of value production, as well as the form of social life. The lack of integrity and completeness of the humanitarian space determines the current situation with the value and ideological stratification of Ukrainian society, the spread of separatist sentiments and practices, negatively affects the national unity and unity of the Ukrainian state, and poses a significant threat to its national security. Consistent implementation of the state humanitarian policy, based on the national, cultural and historical traditions of the Ukrainian people, as well as modern socio-economic, political and socio-cultural realities, will contribute to the formation of national identity and consolidation of society.

The integrity of the state's humanitarian space requires a nationwide cultural and communication environment, which is ensured by the priority of the Ukrainian language and a network of effective channels of cultural relations covering the entire society. It is in the course of communication in a single linguistic and cultural space that national consolidation takes place and national identity is created. Forming and ensuring the integrity and completeness of the Ukrainian humanitarian space should be considered one of the most important national tasks. It has a chance to be successfully resolved provided that there is a broad public consensus and adequate targeted efforts of all branches of government, civil society, and the cultural and artistic community of Ukraine. National values are an indispensable prerequisite for the effective implementation of the state humanitarian policy, especially in wartime, as they are future-oriented, predictive, and directly related to cultural, customary, political traditions and norms, provide a link to the historical past, serve moral and patriotic education, define and regulate social life.

Key words: humanitarian policy, humanitarian space, national values, national consciousness, culture, identity.